

TURG‘UN BIRIKMALARNING LOGIK-TRANSFORMATSION TIZIMI

ADCHTI

*Roman– german va slavyan tillari fakulteti**Fransuz tili yo‘nalishi**101– guruh talabasi***Sodiqov Javlonbek O‘tkirbek o‘g‘li***Ilmiy maslahatchi: **Kabulova U.S.****Tel: +998998232301*

Annotatsiya: Turg‘un birikmalar tili strukturasi va semantik jihatlarining o‘ziga xos ifodasi bo‘lib, ularning logik-transformatsion tizimi tilshunoslikda alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada biz turg‘un birikmalarning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini keng yoritamiz. Transformatsion jarayonlar orqali turg‘un birikmalarni morfologik, sintaktik va pragmatik jihatdan tahlil qilishning nazariy asoslarini bayon etamiz.

Kalit so‘zlar: *turg‘un birikmalar, logik-transformatsiya, lingvistika, semantika, o‘zbek tili.*

Аннотация: Стативные сложные слова (ТБ) являются уникальным выражением структуры и семантической стороны языка, и их логико-преобразовательная система имеет особое значение в лингвистике. В этой статье мы подробно рассмотрим структурные, семантические и функциональные свойства фиксированных соединений. Мы описываем теоретические основы морфологического, синтаксического и прагматического анализа стабильных соединений посредством трансформационных процессов.

Ключевые слова: *устойчивые сочетания, логическое преобразование, лингвистика, семантика, узбекский язык.*

Abstract: Stative compounds (TB) are a unique expression of the structure and semantic aspects of the language, and their logical-transformational system is of particular importance in linguistics. In this article, we will cover in detail the structural, semantic and functional properties of fixed compounds. We describe the theoretical foundations of morphological, syntactic and pragmatic analysis of stable compounds through transformational processes.

Keywords: *stable combinations, logical transformation, linguistics, semantics, Uzbek language.*

Tilshunoslikda turg‘un birikmalar inson tafakkuri va madaniyati mahsuli sifatida alohida o‘rin tutadi. Ular tilning boshqa elementlari bilan taqqoslaganda murakkab strukturaviy va semantik tabiatga ega. Turg‘un birikmalarning shakl va mazmuni

o‘zgarishsiz saqlanib qolsa-da, ularning semantik maydoni vaqt o‘tishi bilan kengayadi. Logik-transformatsion tahlil tilning ushbu segmentini o‘rganish uchun zamonaviy va kompleks yondashuvni taqdim etadi.

Turg‘un birikmalar o‘z tabiatiga ko‘ra quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oladi:

Tur‘un birikmalar ko‘p hollarda o‘zining lug‘aviy ma‘nosidan tashqarida ko‘chma ma‘noni ifodalaydi. Masalan, “ko‘z yummoq” (*biror narsani e‘tibordan chetda qoldirish*) , “tish tirnog‘i bilan ” – barcha kuchini ishga solish. *U o‘z maqsadiga erishish uchun tish – tirnog‘i bilan intildi.* “ *Suvda quruq chiqmoq*” – muamoli vaziyatdan zarar ko‘rmay chiqib ketish: *u sud jarayonida suvdan quruq chiqdi.* “*oyog‘i yengil*” – omadli bo‘lish: *bu odamning oyog‘i yengil ekan ishimiz darrov yurishdi*¹.

Ular grammatik jihatdan to‘liq gap bo‘lishi yoki gap bo‘laklari sifatida ishlatilishi mumkin. Masalan, “*tilga olib kelmoq*” yoki “*yurakdan gapirmoq*” “*qo‘l uchida*” – shoshilib yoki yuzaki bajarish: *ishni qo‘l uchida qilib bo‘lmaydi,* “*ko‘kka ko‘tarib gapirmoq*” – haddan ziyod maqtash: *jamoat sardorini ko‘kka ko‘tarib maqtashdi,* “*yuragi ortga tortdi*” – qo‘rqitish: *yangilikni eshitib yuragi ortga tortdi*².

Har bir turg‘un birikma xalqning madaniyati, tarixiy voqealari va dunyoqarashi bilan bog‘liq. O‘zbek tilida, masalan, “*qulog‘i uzun*” , “*chiroqni o‘chirib qo‘ygan*” – yoshligi o‘tgan : *u endi chiroqni o‘chirib qo‘ygan odam, yoshlarga joy bo‘shatishi kerak,* “*olma pish og‘zimga tush*” – mehnat qilmasdan natija kutish: “*olmani pish deydigan odamlar jamiyatda ko‘p uchraydi*”. kabi iboralar xalq donoligini aks ettiradi³.

Turg‘un birikmalarni logik-transformatsion yondashuv orqali tahlil qilish ular haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish imkonini beradi. Bu tizim quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

Morfologik daraja: so‘z o‘zgarishlari va so‘zlarning tartibi. semantik daraja: asosiy va ko‘chma ma‘no o‘rtasidagi munosabat⁴.

Turg‘un birikmalarning boshqa lingvistik birliklarga o‘tish jarayoni. Bu jarayon ikki turga bo‘linadi.

1. Ichki transformatsiya: birikmaning semantikasi o‘zgarmagan holda so‘zlarning joylashuvi yoki grammatik shakli o‘zgaradi. Masalan, “*tilga tushmoq*” “*tillarni bo‘ldi*”, “*boshi osmunda yurmoq*”⁵.

2. Tashqi transformatsiya: birikmaning umumiy ma‘nosi o‘zgarmasdan, boshqa gap yoki ibora bilan almashtiriladi. Masalan, “*ko‘z yummoq*” , “*e‘tiborsiz qoldirmoq*”⁶.

¹ Shayxov A. A. O‘zbek tilida frazeologik birikmalar tizimi. – Toshkent: Fan, 2003.

² Melikov M. G. Frazeologiya asoslari. – Moskva: Nauka, 1998.

³ Karimov T. Til va madaniyat: turg‘un iboralar aspektida. – Toshkent: Sharq, 2015.

⁴ Vinogradov V. V. Frazeologizm va ularning lug‘aviy ma‘nosi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1972.

⁵ Kuningas R. Logik-semantik transformatsiya nazariyasi. – Sankt-Peterburg: Lingva, 2010.

⁶ Shoumarov R. O‘zbek tili stilistikasi va frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.

Turg'un birikmalarni kommunikativ vazifasi va kontekstual ahamiyatini aniqlash.

Turg'un birikmalarning o'zbek tili tizimidagi o'rni.

O'zbek tili turg'un birikmalar boyligi jihatidan yetakchi tillardan biri hisoblanadi. O'zbek tilidagi turg'un birikmalar xalqning tarixiy tajribasi va madaniyatini ifodalaydi. Ularning ko'pchiligi maqol, matal va hikmatli iboralardan olingan ⁷.

1. Folklorda qo'llanilishi:

masalan, *“Tog' tog' bilan uchrashmasa ham, odam odam bilan uchrashadi”*, *“ yomon qo'shni eshigingni sindirar”*, *“ yuz ko'rmas ko'ngil ko'r”*, *“eshikdan haydab chiqarsang, derazadan kiradi”* – bu ibora xalqning ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiradi⁸ [8].

2. Adabiyot va publitsistikada roli.

Turg'un birikmalar adabiy matnlarning estetik ta'sirini kuchaytiradi. Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi yozuvchilar asarlarida turg'un birikmalar keng qo'llanilgan .

3. Zamonaviy kommunikatsiyadagi ahamiyati.

Bugungi kunda turg'un birikmalar ommaviy axborot vositalari va internet tarmog'ida keng qo'llaniladi, masalan, *“trendda bo'lmoq”*, *“ko'z ochib yumguncha”*, *“virusdek tarqalmoq”*, *“loyihani bisib chiqmoq”* .

Transformatsiya natijasida semantik o'zgarishlar.

Turg'un birikmalar transformatsiyasi natijasida quyidagi o'zgarishlar kuzatiladi:

1. Konnotativ ma'no o'zgarishi: ibora kontekstdan kelib chiqqan holda turli xil hissiy ranglarga ega bo'lishi mumkin.

2. Qo'llanish sohasining kengayishi: turg'un birikmalarning zamonaviy terminologiya va yangi sohalarga moslashuvi.

3. Metaforik ma'noda boyish: masalan, *“olovli so'z”* (*jo'shqin nutq*), *“qo'lini issiq suvga urmaslik”* (mehnat qilmaslik) iborasi yangi kontekstdan foydalanishda boshqa ma'nolarni o'zlashtirishi mumkin .

Xulosa qilib shuni aytishimiz joizki, biz turg'un birikmalarning lingvistik xususiyatlari, ularning bilan bog'liq semantik, strukturaviy va funksional jihatlarini tahlil qilamiz. turg'un birikmalarning logik –transformatsion tizimi orqali ularning morfologik, sintaktik va pragmatik jihatlarini o'rganamiz va shuningdek ushbu maqolada o'zbek tili frezologik birikmalarning madaniy va kommunikativ o'rni haqida tadbiq etib, ularning folklor adabiyot va zamonaviy nutqdagi ro'lini ko'rsatib o'tamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov T. Til va madaniyat: turg'un iboralar aspektida. – Toshkent: Sharq, 2015.

⁷ Sodiqov A. Frazologik birliklar va ularning pragmatik xususiyatlari. – Toshkent: Adabiyot, 2020.

⁸ Norboeva D. Til va madaniyat o'zaro ta'siri. – Toshkent: Sharq, 2019.

2. Kuningas R. Logik-semantik transformatsiya nazariyasi. – Sankt-Peterburg: Lingva, 2010.
3. Melikov M. G. Frazeologiya asoslari. – Moskva: Nauka, 1998.
4. Norboeva D. Til va madaniyat o‘zaro ta’siri. – Toshkent: Sharq, 2019.
5. Sodiqov A. Frazeologik birliklar va ularning pragmatik xususiyatlari. – Toshkent: Adabiyot, 2020.
6. Vinogradov V. V. Frazeologizm va ularning lug‘aviy ma’nosi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1972.
7. Shayxov A. A. O‘zbek tilida frazeologik birikmalar tizimi. – Toshkent: Fan, 2003.
8. Shoumarov R. O‘zbek tili stilistikasi va frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.